

Nesciolezing Kortenhoef

21 mei 2023

Vorige week keek ik naar de openingsact van de finale van het Songfestival, benieuwd naar wat daar dit jaar van was gemaakt. Een lang intro, aan elkaar gemonteerde filmpjes, waarin onder anderen Andrew Lloyd Webber en prinses Kate het deuntje speelden van Stefania. U weet wel, het nummer van de winnaar van vorig jaar, de band Kalush Orchestra uit Oekraïne. Vervolgens was er live een reusachtige podium-act met woeste, kleurrijke dans en af en toe de projectie van een foto van een oude dame met hoofddoekje, de Stefania uit het liedje – dat een ode is aan de Oekraïense moeder. Het oogde en klonk allemaal nogal strijdbaar, het refrein doortrokken van een vleugje Oost-Europese, vurige melancholie, en overgoten met een energiek optimisme dat de mensen in de zaal in Liverpool uitzinnig maakte. Zeker met het thema van deze lezing in mijn achterhoofd, vond ik dat ik er iets van moest vinden. In ieder geval in de dagen erna. En dat was het 'em nou juist: ik had geen idee wát. Ik was alleen maar verbijsterd. Een jaar geleden, toen Kalush Orchestra won, iets wat ik pas de volgende dag in de krant las, om het liedje vervolgens op YouTube te beluisteren, had ik dat minder. Niet alleen omdat het een verwachte uitkomst was, maar ook omdat ik goed begreep dat iedere andere keuze zou zijn uitgelegd als een gebrek aan interesse en medeleven. Zeker in deze tijden van sociale media zouden de juryleden die de punten onder de volgens hen beste nummers hadden verdeeld, onmiddellijk zijn uitgemaakt voor onverschillig en ijskoud. Bovendien zou er met argwaan naar hun landen worden gekeken, op z'n minst. Bang voor Rusland? Of misschien zelfs sympathie ervoor? Stelletje verraders!

Wat mij vorig jaar wél verbaasde, dus nog niet verbijsterde, was dat er in de dagen na de glansrijke winst reportage waren in het Journaal, waarin Oekraïense hoogwaardigheidsbekleders allen zeiden dat het songfestival in 2023 misschien toch in Kiev georganiseerd zou kunnen worden en dat ze daar hard hun best voor wilden doen. Was het naïviteit? Kon al dat geld niet veel zinniger worden besteed? Bagatelliseerden ze niet onbedoeld wat er gaande was? Dat het liedje Stefania de bevolking steun gaf, begreep ik goed. Net als het wensdenken 'volgend jaar bij ons'. Waar ik moeite mee had, was dat wij met z'n allen meegingen in die wrange opgetogenheid, alleen al door het onderwerp zoveel aandacht te geven.

Dat doet denken aan iemand die net de diagnose heeft gekregen dat hij ernstig ziek is en nog maar een paar weken te leven heeft. Hij wil nog een groot feest geven om zijn leven te vieren en verwacht van de gasten dat ze net zo zullen genieten van zijn lievelingsgerechten en wijnen, zijn favoriete muziek, als hijzelf. Er mag gehuild worden, want het is ook een afscheid, met momenten waarop er wordt teruggeblikt – mits de vreugde maar overheerst. Zoiets kan. Zoiets kan zelfs heel mooi zijn. Passend bij de persoon. Toch geeft het omstanders niet het recht om, als de man is overleden, tegen de nabestaanden te zeggen dat ze niet moeten rouwen, maar moeten nagenieten van dat geweldige feest. Zo bemoedigend, zo inspirerend!

U begrijpt wat ik bedoel. Dit leek me precies hetzelfde, in het groot. Er is een wereld van verschil tussen slachtoffers die feestvieren, zingen, dansen, voor mijn part om even de ellende te vergeten, om de saamhorigheid te versterken, om weer eens de nadruk te leggen wat er zo mooi, zo dierbaar is aan de eigen cultuur, om de hoop nieuw leven in te blazen... En omstanders die enthousiast meedoen, bewonderend, 'Wat een veerkracht!' - echter zonder ook maar één dode te hoeven betreuren, zonder één druppel bloed te hebben gezien, zonder huis en haard te hebben moeten verlaten, in haast, om een dag later hun vertrouwde wijk in puin te zien en te horen wie er nog

allemaal worden vermist. Mogen deelhebben aan de veerkracht van anderen kan, wat mij betreft, alleen op uitdrukkelijke uitnodiging. En al wordt het niet als voorwaarde gesteld, dan nog denk ik dat het meevieren verplicht tot actief, intensief meeleven. Het gehele jaar door, dus niet exclusief op dit feest. Het had me heel wel voorstelbaar geleken dat er na het Songfestival van 2022 unaniem was besloten: als de oorlog blijft voortduren, stellen we het Songfestival uit tot het moment dat er sprake is van vrede. En dan bieden wij, als gemeenschap van deelnemende landen, Kiev de organisatie van het festival aan. Tot die tijd houden we het sober, met een alternatief programma, eventueel gekoppeld aan een inzamelingsactie. Zoiets. Natuurlijk, het is niet aan mij om de Songfestival-openingsact smakeloos ten aanzien van de slachtoffers te noemen, want ook dat is voor mijn beurt spreken. Wie ben ik, om te oordelen dat er niet met veel bravoure een show mag worden opgevoerd die levenskracht uitstraalt en een meer dan monterere ‘Ze krijgen er ons niet onder, hoe hard ze het ook proberen’? Goeie vraag. Ik weet vooral wie ik niet ben, en niet wil zijn. En dat is iemand die oorlog als amusement ziet en erger nog, zich laat verleiden door de vakkundig vormgegeven illusie dat we ten minste op het moment van de act als één man verenigd zijn in de strijd tegen het grote kwaad. Ik ben absoluut vatbaar voor dat sentiment. Dat maakte ook dat ik me geen raad wist met de act. Me zelfs een spelbreker voelde, al zat ik in mijn eentje op de bank te kijken, omdat ik dacht aan de trauma’s die zich hoogstwaarschijnlijk pas in alle hevigheid zullen manifesteren na de dagelijkse hevigheid van deze oorlog. Wat is er dan nog over van dit schijn-wij? Zijn al die juichende mensen er dan ook voor hun Oekraïense hartsvrienden? Of zullen ze zeggen: ‘Kom op, laten we positief blijven, net als toen, bij de Songfestivals van 2022 en 2023 – toen was de situatie nog veel erger, en toen konden wij het immers óók?!’ Al wordt wel eens anders beweerd: oorlog is geen voetbalmatch, waarbij de trouwe fans van een elftal bij de overwinning vol trots kunnen beweren ‘wij hebben gewonnen’, zonder de terzijde dat ze daartoe zelf weinig anders hebben gepresteerd dan juichen, zingen, klappen, zwaaien met een vlag en soms op topniveau bier drinken. Flauw om dan te vragen: ‘Hoezo “wij”?’ In oorlogen is dat nu net de vraag die je jezelf wél zou moeten stellen.

Het is bij mijn weten begonnen met de bloedige aanslag op de burelen van het Franse satirische tijdschrift Charlie Hebdo, in januari 2015, naar aanleiding van de spotprent waarin de profeet Mohammed figureerde. Iedereen die zijn verontwaardiging hierover wilde tonen, droeg ofwel een button met ‘Je suis Charlie’, of verving er zijn profielfoto op sociale media mee. De intentie was duidelijk. Toch vond ik het een wonderlijke vorm van toe-eigening. Niet dat ik het niet erg vond wat er was gebeurd. Het ging me om de formulering. Het was heel wel mogelijk om iets te verzinnen met de boodschap ‘Ik leef mee met de slachtoffers bij Charlie Hebdo’, desnoods middels een hartje, een kaarsvlammetje of een lintje, en de titel van het magazine. Ik ben geen taalpurist ben die anderen erop wil attenderen dat een dergelijke uitspraak niet klopt, althans niet als deze letterlijk wordt genomen. Maar beweren dat je deel hebt aan het leed, dat je weliswaar niet één van de slachtoffers of nabestaanden bent, maar je dan toch wel één met ze voelt, dat de aanslag óók een aanslag was op ‘onze’ seculiere samenleving, op ‘onze’ vrijheid van meningsuiting, op jou, op mij, op mij, op mij, kan voeren tot volstrekt misplaatst zelfmedelijden en wel in die mate, dat er nauwelijks meer oog, oor en hart is voor het leed van anderen, die minder op ons lijken of op wie we helemaal niet lijken of willen lijken. De bedenker van Je suis Charlie had het nog goed bedoeld, al ging het statement bij sommige ‘Charlie’s’ gepaard met weer eens felle kritiek op álle moslims, dus ook op degenen die het bloedbad ferm afkeurden maar desgevraagd wel aangaven moeite te hebben met de beledigende spotprenten – en werd later geopperd dat ‘Charlie’ in Frankrijk zelf niet per se verdedigers van de vrije pers op de been had gebracht, maar vooral radicale, extreemrechtse anti-islam groeperingen.

Het dieptepunt van toe-eigening zagen we in coronatijd, waar een aantal demonstranten tegen de maatregelen, de vaccinaties en de QR-code, zich presenteerde in concentratiekampkleding en anders wel met Jodensterren rondliep. Nee, dat is niet hetzelfde, en er hoeft ook geen oorzakelijk verband te zijn tussen het één en het ander. Het gaat me om de gemakzucht waarmee identificatie met de slachtoffers kan plaatsvinden en dit zelfs zodanig extreem dat Joden die volkomen terecht ageerden tegen het misbruik van deze afschuwelijke symbolen werden weggehoond, in plaats van op excuses te mogen rekenen.

Een veelgehoorde reactie hierop luidde: 'Mensen kennen de geschiedenis niet meer.' Was het dat maar. Als het geschiedenisonderwijs onder de maat was, grote hiaten zou vertonen of feiten zou simplificeren en verdraaien, dan was de oplossing gauw gevonden. Zelf denk ik dat er vooral sprake is van een getroebleerd onderscheidingsvermogen, in de hand gewerkt door sentimentalisering en spectacularisering van alle soorten onrecht, misstanden, ellende, leed en geweld, dwars door elkaar heen, en dit weer met het oog op kijkcijfers en clickbaits. We zijn het normaal gaan vinden dat er in een talkshow een aangrijpend gesprekje wordt gevoerd met een hulpverlenster die net terug is uit het aardbevingsgebied in Turkije en nog moet bijkomen van wat ze heeft gezien en gehoord, radeloos en moedeloos, ('Maar misschien kunt u toch afsluiten met een positieve noot?') om daarna over te gaan op een gesprekje met de makers van een nieuwe komische serie van eigen bodem en ten slotte te luisteren naar een BN'er die heeft deelgenomen aan Wie is de Mol of Expeditie Robinson, om te vertellen welke doodsangsten hij heeft uitgestaan of welke ontberingen zij heeft geleden. Met hun verstand begrijpen mensen heus nog steeds dat de ervaringen van de laatste en de eerste gast onvergelijkbaar zijn. Maar het gemoed kan, geheel onbewust, bij beide verhalen wel gelijksoortige prikkels ondergaan. Bovendien ontvangt het gemoed ook een andere boodschap: zolang er op een heldere, levendige, beeldende, met persoonlijke én herkenbare emoties doortrokken manier wordt verteld, kan ieder verhaal evenveel aandacht krijgen. Dat lijkt erg democratisch. Het werkt helaas nivellering in de hand. Vroeg of laat zit er een snoezig meisje aan zo'n tafel dat in coronatijd, in krom Nederlands, doorspekt met Engels, met emoji's, met hashtags, een dagboek heeft bijgehouden op Insta, dat nu als roman is verschenen bij de gelijknamige Netflix-serie die volgende week in een tiental Europese landen wordt gelanceerd – ze kreeg het idee ervoor toen ze terughadacht aan dat leuke verjaardags-arrangementje met haar moeder, naar de musical Anne Frank. 'Nou, eigenlijk maakte ik een paar jaar later precies hetzelfde mee. Ook een soort Het Achterhuis. Gelukkig liep het voor mij anders af. Dat besef ik wel. En dat Anne nooit iets van haar succes heeft kunnen meemaken is natuurlijk ook best erg.' Tja. Verraden worden, opgepakt, gedeporteerd naar Bergen-Belsen, daar overlijden aan vlektyfus is geen leuk einde, maar dan ook nog eens je wereldwijde succes mislopen en decennia later de feestelijke première met champagne, omdat er van de kaskraker nu ook een musical is ... Zwaar k*t.

Valt dit door mij verzonnen meisje iets kwalijk te nemen? Niet echt. Ze heeft, in dit geval door zo'n musical, de indruk gekregen dat zijzelf ook een soort Anne Frank konden worden. Zo zag ik onlangs een cursus waarin je in drie lessen leert schilderen als de Berlijns-Joodse, in Auschwitz omgekomen Charlotte Salomon, om net als zij een boek van je leven te maken – in gouaches.

Al luistert er niemand: van de toe-eigening van Jodensterren mag, godzijdank, nog wel het nodige worden gezegd. Maar ik heb geleerd dat je over dit soort zogenaamd onschuldige toe-eigening niets, maar dan ook niets mag zeggen. Het komt namelijk uit een goed hart. Ik houd mijn mond als ik lang en breed volwassen mensen hun inderdaad meer dan onprettige jeugdervaringen 'trauma's' hoor

noemen en corrigeer ze alleen nog maar wanneer ze mijn eigen onprettige jeugdervaringen als zodanig bestempelen. Dat is niet omdat ik mezelf liever niet als boeiend slachtoffer zie, maar omdat ik de term wil behouden voor al diegenen die een ongeneeslijke wond hebben opgelopen, dus niet een paar schrammen, butsen en ontsierende littekentjes die, dat is althans mijn ervaring, zeer behulpzaam kunnen zijn in de omgang met wél getraumatiseerde mensen die dag en nacht in hun functioneren worden belemmerd door een vaak goed toegedekte, maar daarom nog niet minder brandende, soms zelfs ontstoken, etterende wond. Graag houd ik me verre van de vergelijking van leed met leed. Het is ook niet aan mij om te bepalen wat iemand als traumatisch heeft beleefd. Maar een onnadenkend, gemakzuchtig gebruik van de term, zeker als iemand vervolgens verbluffend openhartig, in geuren en kleuren en zonder haken en ogen over dit zogeheten trauma kan spreken, zou er wel eens toe kunnen leiden dat zwaar getraumatiseerde mensen buiten ons blikveld en gehoor gaan vallen. Omdat ze zo keihard werken, altijd zoveel creatieve plannen hebben, omdat ze zelf beweren dat het wel meevalt met die periode in de Syrische martelgevangenis – ze zijn er namelijk toch weer levend uitgekomen, wat niet van andere celgenoten kan worden gezegd. Laag overvliegende vliegtuigen, vuurwerk: mwah, niet zo leuk, nee. Therapie? ‘Kom op zeg, ik ben niet gék! Trouwens zonde van mijn tijd. Ik wil zo snel mogelijk het geld verdienen waarmee ik mijn ouders uit Beiroet kan laten overkomen, want het wordt daar voor hen ook steeds gevaarlijker.’ Een halve dag later kan ik heus met medeleven luisteren naar een vriendin die tot op het laatste veel van haar vader te duchten heeft gehad, zonder te denken aan alles waar de Syrische vriend in stilte, in nachtelijke uren mee kampt en niet van harte over spreekt. Het ene relaas vat ik evenmin op als relativering van het andere. De werkelijkheden kunnen naast elkaar bestaan. Maar het kan en mag niet zo zijn dat aandacht voor onze eigen heftige ervaringen ten koste gaat van de aandacht voor mensen die nog liever hun tong afbijten dan te praten, spontaan of op commando van een interviewer die naar intieme, aangrijpende onthullingen snakt, over verschrikkingen waar geen woorden voor zijn.

Er zou wat mij betreft veel meer debat mogen zijn over de relatie tussen inhoud, boodschap, vorm, stijl waarmee een oorlogsonderwerp wordt behandeld. Over de intenties waarmee iets wordt gemaakt, over de tijd en daarmee het gewicht dat een onderwerp krijgt, over de volgorde waarin onderwerpen worden gebracht. Ik ben geen zapper die onmiddellijk naar een andere zender schakelt als een onderwerp mijn belangstelling niet heeft – en ik heb zo’n zapper niet eens ooit hoeven worden: zelfs het degelijke NOS Journaal zapt al namens de kijkers, door op een item over het escalerende geweld in Zuid-Soedan een filmpje te laten volgen over tieners die op TikTok hun favoriete boeken bespreken, ook een soort influencers, dus valt de ontleding onder jongeren nog best te keren, aldus een immer goedmoedige Peer Ulijn. Ik kan er met open mond naar kijken. En voel soms de aandrang om er een stopwatch bij te pakken: volgens mij duren veel van die feelgood-reportages langer dan de schokkende. Op andere momenten krijgen schokkende, rauwe berichten ook een feelgood-dressing: in een park in een zwaar verwoeste wijk in een stad in Oekraïne wordt toch al voorzichtig genoten van de eerste lentezon, met, jawel, een ijsje voor de kinderen. Want die moeten, zo goed en zo kwaad als het kan, wel kind kunnen blijven.

Daar valt niets op af te dingen. Hooguit kijk ik niet naar het Journaal omdat ik oorlog pas kan verteren als er af en toe een sprankje van Roberto Begnini’s film *La Vita e Bella* in glinstert, opdat ik vertederd en ontroerd naar bed kan gaan. (Ik vond dat trouwens een perverse film, maar dit terzijde.)

Ook verzetshelden-retoriek verlang ik niet. Dan ga ik wel naar Netflix, om een film of serie over een voorbije strijd te bekijken, waarin de boel met terugwerkende kracht volstrekt helder is en soms

zodanig wordt geromantiseerd dat zelfs uitgemergelde slachtoffers zonder uitzondering beeldschoon zijn, dankzij de figurantencasting, de grime en de belichting. Waarin een straat vol lijken in ontbinding eerder diepe deernis opwekt dan walging, dankzij verstilde pianomuziek en zachte regen. En waarin de moedige strijders al deze dingen ook zo waarnemen en voelen, om zichzelf vanuit deze geraaktheid, en met gevaar voor eigen leven, te blijven inzetten voor veiligheid en vrede. Gevoelig versus ongevoelig – dat wordt zo langzamerhand de scheidslijn tussen goed en fout. Een begrijpelijk onderscheid, zij het één met veel haken en ogen. Lang niet iedereen die we soms pas achteraf eren met de titel verzetsheld, werd bewogen door medelijden. Soms kon het om aan roekeloosheid grenzende avontuurlijkheid gaan, bijvoorbeeld. Of uit een ijzeren plichtsbesef, rationeel, berekenend, zonder aanzien des persoons. Zoals het moeilijk voor te stellen is dat Hitler in de privésfeer een heel gezellige lobbies kon zijn, liever lui dan moe, genietend van de kindertjes Goebbels en hun mooie mama, van de nieuwste films in zijn huisbioscoop, van een gezonde vegetarische maaltijd en van het stoeien met hond Blondie, zo kunnen je er ook danig van in de war raken als uit een biografie over een verzetsman- of vrouw blijkt dat het om een alles behalve warme persoonlijkheid ging, maar zelfs om iemand voor wie je, voor en na de periode waarin de goede daden werden verricht, maar moeilijk respect zou hebben kunnen opbrengen.

‘Gevoelig zijn’ is niet per definitie moreel goed. ‘Ongevoelig zijn’ is niet per se moreel fout. Je moet er niet aan denken dat chirurgen iedere operatie trillend van verdriet verrichten, omdat ze zich telkens levendig voorstellen hoeveel pijn de patiënt gehad moet hebben én hoe zwaar genezing en revalidatie zullen zijn. Of aan advocaten die niemand meer willen bijstaan, uit angst voor het verwijt dat ze met criminelen heulen. Bovendien kunnen mensen op één bepaald terrein uiterst gevoelig zijn, en op het andere totaal niet.

Dat is allemaal niet nieuw. Wat nieuw is, is dat ons geen tijd wordt vergund om werkelijk een relatie aan te gaan met heftige onderwerpen, met de gelaagdheid ervan, de tegenstrijdigheden, de vragen die ze bij ons kunnen oproepen en die in het gunstigste geval veel meer over ons zeggen dan de oprispingen van onmiddellijke sympathie en antipathie. Een indrukwekkende uitzondering hierop vind ik de zesdelige serie ‘Het Beloofde land – Nederlandse Joden over 75 jaar Israël en over zichzelf’ van Coen Verbraak, waarvan de laatste aflevering vanavond wordt uitgezonden.

Het kan dus wel, en nog steeds. Tegelijkertijd realiseer ik me dat het publiek dat de gedegen, trage, ‘pratende hoofden’- aanpak van Coen Verbraak al jaren waardeert, het gezag ontbeert om deze serieuze benadering van serieuze onderwerpen ten voorbeeld te stellen aan alle journalistiek over uitsluiting, oorlogen en gewapende conflicten en hun jarenlange doorwerking. Het is in dat opzicht steeds meer preken voor eigen parochie geworden. Wie meer actie en sensatie wil, of één uitgesproken mening, of juist een ruzieachtig gesprek waarbij de beschuldigingen over en weer vliegen en de gehele Twitter-community zich er opgewonden tegenaan bemoeit, niet eens pas na afloop, maar al tijdens de uitzending, laat Het Beloofde land lekker liggen. Voor elk wat wils, aangezien smaken verschillen. Bovendien kun je, als je er even snel doorheen wilt, op NPO start de serie binge-watchen, of er zoveel andere dingen omheen zien, doen en bespreken, dat zelfs de meest indringende verhalen niet toch niet kunnen beklijven.

Een dag na het songfestival van vorige week, las ik dat tijdens de openingsact in heel veel plaatsen in Oekraïne de luchtalarmen waren afgegaan. Tien minuten voor het optreden in de arena in Liverpool waren raketten ingeslagen in Ternopil, de thuisstad van het duo Tvorchi, dat Oekraïne dit jaar vertegenwoordigde. Zoiets is meer dan cynisch, en daarom schokkend noch verbijsterend. Als Poetin en de zijnen ergens behagen in scheppen, dan is het in dit soort brutale wredeheden die onmogelijk

kunnen worden afgedaan als louter provocaties.

Ik had het gekker gevonden als Poetin een staakt het vuren zou hebben afgekondigd, opdat de Oekraïners rustig naar het spektakel konden kijken en de rest van de wereld zou meegenieten, met het idee dat het Songfestival déze pauze dan ten minste voor elkaar had gekregen.

Dat Poetin het vertoog telkens consequent omkeert en zichzelf voorstelt als verlosser die nazi's en neonazi's uit het o, zo dierbare, buur- en broederland verdrijft, een prachtige traditie waaraan Europa 75 jaar vrijheid mede heeft te danken, is één ding. Dat er mensen zijn, ook hier in Nederland, die het nog geloven ook – dat is bijna niet te begrijpen.

De grote zwak voor burgerdoelen, maar net zo goed voor zware afstraffing van critici in eigen land, is meer dan de omkering van een ideologie: het is onmenselijkheid omwille van de onmenselijkheid en ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat een deel van de lol eruit bestaat dat de hele wereld meekijkt, verontwaardigd, met afschuw en medelijden, én lijdend aan de eigen onmacht dan wel die van de eigen regering - die misschien wel meer zou willen doen, maar is gehouden aan internationale samenwerkingsverbanden en daarnaast ook moet denken aan, bijvoorbeeld, consequenties op de lange termijn. Strategisch en financieel-economisch.

Maar er is nog iets dat Poetin weet, overigens niet als enige: dat het kwellende gevoel van onmacht, hoe oprecht ook, meestal maar van korte duur is en dat het daarnaast ook nog eens buitengewoon selectief van aard is. Ruim voor de inval in Oekraïne, vanaf 2015, bombardeerde Rusland al op vrijwel dagelijkse basis ziekenhuizen, scholen en markten in grote delen van Syrië. En daarvóór wist hij al van wanten in Tsjetsjenië, Georgië, de Krim en de Donbas-regio van Oekraïne.

Het was me een raadsel dat er over deze brutale en wrede inval in Oekraïne zo vol verbazing werd gesproken. De ontzetting, ja, die voelde ik uiteraard ook. En zeker, het leek allemaal onverwachts en uit het niets te komen. Terwijl dat nu net het sinistere patroon is in Poetins optreden. Of het nu gaat om aanvallen van zijn troepen in het buitenland, of om het laten arresteren, in het vliegtuig naar huis, van de net van vergiftiging herstelde Navalny. Behalve och, en ach gebeurt er verdomde weinig tegen het kwaad.

Ook na de onthutsende moord op de Saoedische journalist Khashoggi, ging koningin Máxima bij de Saoedische kroonprins Bin Salman op bezoek. Gemor in de Tweede Kamer, maar Máxima vinden we nog steeds een schat. Het WK in Qatar, ook al zoiets. Allemaal heel erg, maar er kon geen boycot van af. In 2021 verscheen het boekenweekessay De genocidefax, van Roxane van Iperen, met daaronder de vraag 'Wat doe jij als het erop aankomt?' – een indringende reconstructie van de wijze waarop Rwanda tijdens het dieptepunt in de oorlog in de steek is gelaten, waarbij er ook een belangrijke, kwalijke rol is weggelegd voor de firma Heineken. Datzelfde Heineken vertikt het nu om weg te gaan uit Rusland, evenals Unilever – beide bedrijven maken er winst waarmee Rusland onder andere wapens kan blijven kopen.

Toch ronkt het in het nieuws nu al dagen opgetogen, dat wij Oekraïne nu dan waarschijnlijk F16's mogen leveren. Nergens worden we aangespoord tot massaal protest tegen 'onze' brouwerij. Terwijl dat iets is wat we allemaal zouden kunnen doen. Dag in dag uit.

Nog maar een paar jaar geleden was er discussie over de vraag wie er wel en niet herdacht moesten worden op 4 mei – naar aanleiding van een actie van onder meer Rikko Voorberg, ter nagedachtenis aan alle vluchtelingen die in de afgelopen jaren zijn omgekomen in de Middellandse Zee. Een belangrijke discussie, sowieso. De uitkomst was dat we op 4 mei uitsluitend nationale doden

herdenken. Maar om in stijl te blijven: dat werd overboord gezet toen president Zelensky uitgerekend op 4 mei een bezoek bracht aan Nederland. De discussie beperkte zich opeens tot de tweet van Caroline van der Plas hierover. En eergisteren, vrijdag 19 mei, werd Assad na jaren van uitsluiting, hartelijk verwelkomd bij de top van de Arabische Liga, door dezelfde Saudische prins Bin Salman die ooit met verve de oppositie tegen Assad steunde. Om het nog onbegrijpelijker te maken: ook daar ging Zelensky even op bezoek om steun te vragen. Met, vooruit, een kritische toespeling omdat niet alle aanwezigen de aanvallen van Rusland veroordeelden. Het is bijna niet meer te geloven dat dit kan gebeuren, op één dag, bij één belangrijk politiek treffen.

Om nog even bij Syrië te blijven: toen in najaar en winter 2016/2017 Oost-Aleppo zo vreselijk leed, ging er een foto van de verwoestingen en dodelijke slachtoffers rond onder de titel Holocaust Aleppo. Ik begreep dat, omdat ik inmiddels al een kleine 5 jaar dagelijks met gevluchte Syriërs optrok en af en toe niet meer wist hoe ik mede-Nederlanders kon betrekken bij wat daar gebeurde, in het zicht, en minstens zo vreselijk in het verborgene, niet alleen sinds de vreedzame revolutie, maar al sinds mijn geboortjaar 1970. Om het martelen te verfijnen heeft het regime zelfs zijn licht opgestoken bij de nazi-beul Alois Brunner, in ruil voor bescherming in Damascus. Dus zo heel erg gek is de vergelijking niet eens, al kan de term genocide er niet voor worden gebruikt. Democide echter wel. Toch adviseerde ik Syriërs ver weg te blijven van de Holocaustvergelijking, en dat zou ik nadien ook nog wel eens doen, bijvoorbeeld toen de foto's van ene Caesar, een codenaam, naar buiten waren gesmokkeld, uit de immense gevangenissen. Beelden die meer dan enige verwantschap vertoonden met wat de geallieerden aantroffen in bijvoorbeeld Auschwitz. Zeker van de nieuwkomers begreep ik de vergelijking goed. Maar de oudkomers en ik legden uit dat het averechts kon werken. 'Nou stelen die vluchtelingen ook nog 'onze' tragedie!' Wat er van 'ons' aan is, vraag ik me af – het is de tragedie van hoofdzakelijk Joden, van Roma en Sinti, van homo's en communisten en verzetsmensen, niet van die van de gemiddelde Nederlander. Maar oké. De Syriërs begrepen het meteen en hebben nooit meer gezinspeeld op gelijkenissen met de Tweede Wereldoorlog en de Shoah. Anders dan ikzelf, hebben ze niet openlijk geklaagd over de aandacht die de oorlog in Oekraïne kreeg, en waarbij die voor Syrië niet eens flets afstak. Over de totaal andere houding jegens vluchtelingen: ik heb er ook in privégesprekken zelden iets over gehoord. Medeleven dat nu een ander volk soortgelijke wreedheden moest ondergaan, overheerste. Degene die er het meeste mee worstelde, was ikzelf. Hoe kon het dat er zulke warme, bewonderende aandacht was voor Oekraïners die met lege flessen en chemicaliën op een dorpsplein leerden hoe ze Molotovcocktails maakten, of een versnelde vuurwapencursus volgden, (uiteraard zonder dat er werd stilgestaan op wat het met je psyche doet als je voor de eerste keer iemand dodelijk raakt) terwijl de eerste Syriërs die zich met wapens verzetten- toen nog uitsluitend om anderen te beschermen tegen het buitensporige geweld waarmee het regime de vrijdagmiddagdemonstraties neersloeg, al rebellen werden genoemd en met argwaan werden bekeken, want wie zei dat het geen barbaarse terroristen waren die op een later moment een coup zouden plegen?

Het is de media niet te verwijten, het is slechteriken als Trump en Poetin niet te verwijten. Het is ons allemaal te verwijten. U en mij. Wij zijn de kijkcijfers en we hunkeren naar emoties. Naar waargebeurd. Naar levensecht. Naar herkenbare mensen die herkenbaar vertellen, zonder stiltes, zonder literaire of filosofische moeilijkdoenerij, over persoonlijke tragedies en geluuksmomenten. Waardoor we ons, voor de duur van het kijken, met ze kunnen identificeren en onszelf dan heel empathisch vinden. En nog empathischer als we op zeker moment de tv uitzetten omdat het ons

teveel wordt.

In mijn Nederlandse vriendinnenkring krijg ik soms bijna de indruk dat ik totaal niet empathisch ben, omdat ik al 11 jaar vrijwel dagelijks met oorlog bezig ben, zonder weg te zappen, en zonder mijn humeur erdoor te laten verpesten.

Omdat ik een punt maakte van het kopen en eten van tompoucen met de Oekraïense vlag, een paar dagen na de inval. Dat was toch juist een lief gebaar van die bakker? En alle inkomsten gingen naar een goed doel! Maar een oorlog is geen koningsdag. Oorlogen beginnen pas echt als er niemand meer kijkt. Als niemand meer een vraag stelt. Als het bijzonder gevonden wordt wanneer iemand een boek heeft durven schrijven, hoe taboedoorbrekend, over de rouw na een miskraam, terwijl er tegen de oorlogsvluchtelingen die haar ene kind heeft verloren bij een bombardement, het andere door een gebrek aan medische zorg, opgetogen kan worden gezegd dat ze hier nu veilig is en de zwarte bladzijde kan omslaan. Ik chargeer. Ik chargeer niet.

Ik kijk alweer een paar jaar met genoegen naar extreem realistische, soms dus ook heel wrede Scandinavische misdaadseries – omdat ik er tegenwoordig prima tegen kan. Omdat daarin nog wel recht wordt gedaan aan de complexiteit van geopolitieke kwesties én aan de psychologie van alle verschillende spelers. Ben ik zo hard geworden, zo murw voor ellende, zo ongevoelig dat ik ter ontspanning...? Nee. In die series zijn wreedheid en onrecht vaak juist géén amusement. En troostrijker dan dat: daar zegevieren waarheid en recht nog wel. Zonder dat de vasthoudende, meermaals geschorste of tot zwijgen verleide onderzoeker als een verzetsheld wordt bejubeld. Integendeel. Die ligt aan het eind van de niet aflatende missie tegen zijn of haar zin op de bank, rokend en drinkend of aan de pillen, te zeer getraumatiseerd om weer aan het werk te mogen, en verlaten door een partner die zich grandioos verwaarloosd heeft gevoeld en het geluk bij een ander vond. Geen contact meer met de kinderen, spijt van een affaire met een collega die het wél begreep, bloed aan de handen, omdat er snel gehandeld moest worden, de niet af te wassen reputatie van klokkenluider, spelbreker. Geen interview op prime time, dat alles kan herstellen, want dat is niet waar zo iemand het voor deed. Het enige happy end is dat de waarheid is gered. In al haar raadselachtige weerbarstigheid, die kan verleiden tot hetzelfde nihilisme van de daders – van de beulen, maar ook van de opdrachtgevers, de drugs- en wapenleveranciers, de banken en bedrijfstopmannen. En dan die verleiding tot nihilisme toch weerstaan. Tegen beter weten in, tegen eigen emoties in. Die van een medemens, zelfs ken je hem niet, zelfs al mag je hem niet per se, op nummer 1.

Het lijkt een omkering. Wat wordt aangeboden als amusement, kan inspireren tot engagement, tot volhouden tot het einde. Wat wordt aangeboden als uiterst waarachtig en herkenbaar, kan tot verzadiging leiden en tot nog meer zapedrag, of een toenemend navelstaren.

Ik ben, geloof ik, niet de persoon aan wie de Songfestival is besteed. Maar smakeloos vind ik al diegenen die morele aflaten kopen of verkopen over de hoofden van slachtoffers, overlevenden, nabestaanden en erfgenamen van idealen en trauma's heen, door te suggereren dat wie zich bezighoudt met Hannah Arendt of Simone Weil, lid is van Amnesty of eens een avond bezoekt over vrouwen- en homorechten in Islamitische landen, zijn morele plicht al heeft vervuld en hard op weg is een verzetsheld te worden, zeker als er dan ook nog vegetarisch en biologisch wordt gegeten en er een petitie wordt ondertekend waarbij varkensflats met concentratie- en vernietigingskampen worden vergeleken. Dat is ziek. Doodziek. Dat is het ware amusement.

Een feel-good-musical voor zelfverklaarde betrokken mensen die zich, als ze niet op Anne Frank

lijken, dan toch wel een soort Soldaat van Oranje wanen. Even vergeten dat uitgerekend varkens voor Joden onreine dieren zijn, maar dat is bijzaak.

Dat kort na het essay over de genocide in Rwanda, van Roxane van Iperen, een boekje van Rutger Bregman verscheen met de tendentieuze titel 'Wat maakt een verzetsheld?' zegt alles. Van Iperens borende vraag 'Wat zou jij doen?' telt niet. Wat telt is wat er voor nodig kan zijn om een verzetsheld te worden. Of jezelf anders wel gelijk te schakelen aan de slachtoffers, compleet met trauma's. In de tijd dat daarover wordt gesproken komen duizenden medemensen wereldwijd om. Sorry. Iets anders was interessanter. Omdat we er iets bij voelden. Hoera! We trekken er een blikje Heineken bij open. Dat hebben we na al die emoties wel verdiend.